

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 340

ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВПРОВАДЖЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ В УКРАЇНІ

Алиєва А.В., Овсяннікова О.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Змінами чинного конституційного законодавства у сфері врегулювання засад здійснення правосуддя було встановлено монополію адвокатури на представництво інтересів у суді. Це викликало безліч дискусій, а також позитивних відгуків. У статті досліджено проблемні аспекти впровадження адвокатської монополії. Розглядаються основні переваги її впровадження, що зумовлені законодавчими нововведеннями. Надаються пропозиції щодо введення адвокатської монополії в судах.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, монополія, адвокатська діяльність, законопроект.

Постановка проблеми. Одним з найбільш актуальних та дискусійних питань концепції реформування адвокатури в Україні є введення «адвокатської монополії» на представництво сторін в суді. Адже ефективність функціонування судової системи залежить від ефективності діяльності суміжних інститутів, зокрема, адвокатури. Минуло майже чотири роки з тих пір, як законодавство, яке регулювало адвокатську діяльність, зазнало корінних змін. Знадобився тривалий час для того, щоб оговтатися, придивитися та перелаштуватися. Деякі адвокати та правники й досі не вважають певні новели «нового» закону доцільними, тобто такими, що відповідають сучасним українським реаліям [2]. На сьогодні до Верховної Ради України подано декілька законопроектів, які містять ряд новел щодо діяльності адвокатів: № 2270 (ініційований народним депутатом України Д. Лубінцем), № 1794-1 (ініційований групою народних депутатів на чолі з О. Купрієнком), № 1194 (ініціаторами якого виступають група народних обранців під керівництвом О. Осуховського), № 1794 (ініційований народним депутатом І. Лапіним). Серед змін, які передбачаються у цих нормативних актах, пропонується запровадити адвокатську монополію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання адвокатської монополії вивчали такі юристи-практики, як Т. Миськевич, О. Бойко, В. Гвозд'ї, О. Куликов, Н. Лиса та інші. Проте науковцями це питання не достатньо досліджене. Також, проблеми, пов'язані безпосередньо з організацією та діяльністю інституту адвокатури, у тому числі, й ті, що стосуються адвокатської монополії, досліджувались багатьма вченими, а саме: Н.В. Адріановим, О.Н. Бондаренко, Ю.Т. Шрамко, М.І. Сірим та ін.

Метою статті є аналіз конституційної реформи в Україні, що стосується адвокатської монополії та визначення основних переваг та недоліків монополії адвокатури в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституційна реформа 2016 р. запровадила в Україні так звану «адвокатську монополію». Відповідно до ч. 4 ст. 131-2 Конституції України (в редакції, що набрала чинності 30.09.2016 р.),

виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Згідно із внесеними змінами до Конституцію України від 30 вересня 2016 року, зазначається, що: 1) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131-1 та статті 131-2 цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. 2) представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року [10].

Таким чином, Україна стала єдиною країною у світі, де монополія адвокатів на представництво інших осіб у суді закріплена на рівні Конституції. Як зазначив свого часу виконавчий директор Української Гельсінської Співки з прав людини А. Бущенко, закріплення у Конституції країни цієї монополії, як і будь-якої корпоративної монополії, є «величезною помилкою» [9]. Концепція інституціонального реформування адвокатури України основана на порівняльно-правовому аналізі країн Європейського союзу та вітчизняного законодавства, які спрямовані на вирішення завдань реформування інституту адвокатури, закріплених у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., що передбачає системні зміни в законодавстві. Зокрема, ці зміни стосуються комплексної побудови інституційних спроможностей цього правозахисного інституту, гармонізації законодавства, що регулює діяльність адвокатури відповідно до європейських стандартів [1].

Як слушно зауважує С.В. Прилуцький, саме адвокатура має бути надійною опорою судової влади та правосуддя [5, с. 240].

На думку Т.Б. Вільчик, адвокатура – це необхідний засіб порятунку держави від природних процесів внутрішнього розпаду. Основний Закон містить безліч положень, що підтверджують зацікавленість держави у її існуванні. Як зазначає С.С. Лібанов, адвокат захищає громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, тобто

своїми діями він сприяє зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності та держави загалом [3, с. 113].

С.В. Прилуцький указує, що самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації щодо наявного режиму законності [5, с. 380].

Реформування адвокатури переважно охоплює два напрями: одна частина фахівців наполягає на адвокатській монополії в наданні юридичних послуг, інша – залишає право на представництво інтересів громадян у судах адвокатам та особам з юридичною освітою. Фахівці розглядають реструктуризацію юридичного ринку як логічний крок на шляху якісної інституціалізації адвокатури, оскільки адвокати мають особливий допуск до професії, через складання кваліфікаційних іспитів та стажування і виключно адвокати несуть дисциплінарну відповідальність за неякісну правову допомогу. Прихильники ідеї адвокатської монополії в Україні стверджують, що саме такий спосіб допоможе запровадити єдині стандарти надання правової допомоги, покращити роботу судів та правоохоронних органів. Попередній досвід роботи, спеціальні знання, відповідне посвідчення – основи діяльності адвоката, які в цілому забезпечують гарантованість функціонування юридичного ринку в Україні.

Голова Національної асоціації адвокатів України та Ради адвокатів України, Президент Спілки адвокатів України Л.П. Ізовітова роз'яснює, що пропонується не повна, а часткова адвокатська монополія. Як приклад, вона наводить «справу Солдатова» щодо права вільного вибору захисника, пояснюючи, що монополія забезпечить відповідальність за надання професійних юридичних послуг [4]. Тобто, введення монополії має позитивний характер і для споживачів юридичних послуг.

На захист монополії адвокатів виступає Голова Ради адвокатів Київської області П.А. Бойко, який зазначає, що не всі усвідомлюють, в чому саме полягає адвокатська монополія. Монополія адвокатів у суді – це не створення привілейованого прошарку населення, а, перш за все, це підвищення рівня судового захисту. Загальне підвищення вартості послуг відбудеться в основному за рахунок того, що з ринку почнуть зникати неякісні пропозиції.

Адвокат, доктор юридичних наук, професор кафедри правосуддя КНУ ім. Тараса Шевченка О.Г. Яновська стверджує, що ідея введення адвокатської монополії на представництво в судових інстанціях є хорошою та правильною. Вона наголошує, що на даний час існує монополія в кримінальному процесі, і для того, щоб вводити її в інших галузях права, потрібно рухатись поступово. Адвокатська спільнота запевняє, що монополізація захистить інтереси громадян, які потребують юридичних послуг, бо адвокат, на відміну від юриста, фахівця в галузі права, у разі скоєння ним правопорушення може бути притягнутий до відповідальності, чітко передбаченої законом.

Адвокат Олена Кальна вважає, що наше суспільство не готове до монополії оскільки, це буде один з приводів маніпуляції таких організацій, як Національна Асоціація адвокатів України та Рада адвокатів України. Відкритим є питання поєднання монополії адвокатів та діяльності

практикуючих суб'єктів юридичної сфери. Кандидат юридичних наук, старший викладач КНУ ім. Тараса Шевченка, адвокат Д.В. Кухнюк вважає, що вводити монополію не можна, тому що це нововведення позбавить можливості здійснювати професійну діяльність практикуючих юристів-практиків. Для того, щоб запровадити монополію, треба спочатку навести порядок у лавах адвокатури. Для початку потрібно організувати коректні адвокатські з'їзди, обрати такі органи, на які заслуговує адвокатура. Потрібно відновити довіру суспільства до адвокатського самоврядування. Саме при виконанні таких дій, монополія буде існувати [6]. Адвокат підтримує законопроект № 2270 і наголошує на необхідності приведення загальної частини законопроекту у відповідність до положень Європейської адвокатської хартії. Виключне право адвокатів на представництво інтересів у судах суттєво вплине на доступ суспільства щодо отримання правової допомоги. Зрозуміло, що із підвищенням рівня адвокатської діяльності зміниться її цінова політика. У контексті цього потрібно реформувати інститут безоплатної правової допомоги. Не в захваті від нововведень правозахисники, правозахисні організації, а надто громадяни.

Як слушно зазначає правозахисниця Орина Бойко, раніше представляти інтереси громадян та юридичних осіб у цивільних та господарських справах могли будь-які особи за довіреністю: адвокати, які мають спеціальне свідоцтво про зайняття адвокатською діяльністю, або юристи, які мають вищу юридичну освіту, або будь-які особи – родичі, знайомі тощо. Із прийняттям закону громадянин, залучений до судового процесу, який не зможе особисто ходити у судові засідання, буде змушений найняти адвоката [7]. На перший погляд ця норма є логічною. Адже адвокат – це фахівець, який має спеціальний дозвіл (ліцензію) для надання правової допомоги. За порушення адвокатом правил адвокатської етики адвоката може бути притягнуто до відповідальності. Тому ця норма дещо полегшить роботу суддям, яким легше вести процес із юридично обізнаною людиною [7]. Проте є й істотні недоліки. По-перше, введення цієї норми зовсім не означатиме, що українці будуть отримувати якісні адвокатські послуги. На жаль, реалії ринку надання юридичних послуг в державі такі, що високий гонорар та адвокатське свідоцтво не завжди свідчать про належний рівень фахівця. По-друге, це призведе до збільшення витрат українців на судові процеси. Адже раніше у судових процесах могли брати участь звичайні юристи, які не мали адвокатського свідоцтва і послуги яких були дешевші, ніж послуги адвокатів. По-третє, і найважливіше, ця норма болісно вдарить по кишенях простих українців [7]. Щоб краще зрозуміти, що означає монополія адвокатури і які проблеми вона спричиняє, О. Бойко наводить такий приклад: літня жінка бажає звернутися до суду із позовом щодо захисту свого права власності. Вона – хвора, пенсіонерка, самостійно до суду ходити не може. До внесення змін у законодавство інтереси позивачки у суді могли представляти її діти, чоловік або знайома. Однак згідно з новим Законом вона буде змушена найняти адвоката, вартість послуг якого еквівалентна розміру кількох щомісячних пенсій. Тож ми поділяємо думку О. Бойко, що

Закон суттєво обмежує доступ простих громадян до суду. Адже тепер окрім судового збору (який нещодавно було збільшено), вони будуть змушені відшкодувати кошти на оплату послуг адвоката. Саме тому доцільність введення вказаної норми сумнівна. Бо навіть Європейський суд з прав людини дає можливість здійснювати представництво інтересів у суді будь-яким особам (а не лише адвокатам) [7].

Таким чином, перевагами монополії в Україні є:

1. Безумовно, встановлення можливості здійснення представництва в суді виключно адвокатами підвищить їх статус в юридичному співтоваристві, оскільки нині юристи мають такі ж права в судовому процесі (за деякими виключеннями), як і адвокати.

2. Враховуючи інститут професійної відповідальності адвокатів, введення адвокатської монополії також повинне сприяти добросовісному наданню юридичних послуг, підвищенню їх якості, адже інакше адвокат може бути позбавлений права на зайняття адвокатською діяльністю. Крім того, відносно адвокатів, на відміну від інших юристів, на законодавчому рівні передбачений обов'язок підвищувати свій професійний рівень. У свою чергу, це повинно виключити подання необґрунтованих позовів і інших процесуальних документів і, як наслідок, полегшити роботу судів.

3. Також, безперечно, монополія адвокатури усуне конкуренцію з юристами на ринку надання послуг із судового представництва. Отже, за останніми залишиться право надання юридичних консультацій і можливість підготовки процесуальних документів.

Незважаючи на позитивні моменти введення монополії адвокатури на судове представництво, вона спричинить і негативні наслідки, у тому числі і для самих адвокатів.

1. По-перше, встановлення вказаних процесуальних привілеїв для адвокатів позбавляє громадян права на вільне обрання захисника своїх прав при розгляді справ в порядку адміністративного, господарського і цивільного судочинства. Більше того, встановлюючи можливість здійснення представництва інтересів іншої особи в суді виключно адвокатом, законодавець тим самим «нав'язує» адвокатські послуги громадянам.

2. По-друге, в невеликих населених пунктах відчуватиметься істотна нестача адвокатів, принаймні, спочатку.

3. По-третє, законодавство України передбачає досить обмежений перелік осіб і категорій справ для надання безкоштовної юридичної допомоги, що з урахуванням низького рівня життя населення може позбавити значну її частину взагалі будь-якої юридичної допомоги.

4. Як вже зазначали, після вступу в силу монополії адвокатури адвокати піднімуть ціни на власні послуги, адже на ринку процесуальних послуг в них не буде конкурентів.

5. Не можна назвати позитивними вказані зміни і для самих адвокатів, які чималу частину часу вимушені будуть витратити на здійснення дій, що не вимагають спеціальних професійних знань і навичок (наприклад, на ознайомлення з матеріалами справ, отримання копій процесуальних документів і так далі) [8].

Висновки. Вважаємо, що новели конституційного регулювання адвокатури, які передбачені законопроектом № 3524, відповідають сучасним потребам реформування судової системи, сприятимуть її подальшому розвитку в напрямку імплементації європейських стандартів судочинства, забезпечення права на справедливий суд.

Слід також зазначити, що внесенням змін до Конституції робота у цій галузі не закінчується, а лише розпочинається, оскільки необхідно буде у стислі строки привести у відповідність до Конституції поточне законодавство, зокрема й те, що регулює надання правової допомоги, діяльність адвокатури, системи безоплатної правової допомоги. Роботу в цьому напрямку вже було розпочато. І під час остаточного доопрацювання змін до профільного законодавства важливо взяти до уваги всі конструктивні пропозиції та зауваження, що надходять від окремих правників, громадських об'єднань, правозахисних організацій. Це, з одного боку, допоможе розвіяти численні міфи, створені навколо тези про «запровадження адвокатської монополії», а з іншого – надасть можливість створити в Україні сильну адвокатуру та забезпечити ефективне виконання ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Список літератури:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та інших суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. Київ: Парламентське видавництво, 2015. 13 с.
2. Александров Д. Монополія адвокатури: що нас чекає? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://radako.com.ua/news/monopoliya-advokaturi-shcho-na-nas-chekaie>.
3. Вільчик Т.Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України / Т.Б. Вільчик // Теорія і практика праваознавства. – 2015. – Вип. 2(8) [Електронний ресурс].
4. Ізовітова Л. Про актуальні питання діяльності адвокатури // Вісник НААУ. – 2015. – № 4(12) – С. 3-6.
5. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук / С.В. Прилуцький. – К., 2013. – 35 с.
6. Матеріали круглого столу РА м. Києва на тему: «Обговорення проектів змін до закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 25.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmdka.com/novini/301>.
7. Бойко О. «Адвокатська монополія» судової реформи: думка правозахисника / О. Бойко // Новинарня: український ньюз-рум. – 2016. – 9 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynarnia.com/2016/06/09/advokatska-monopoliya-sudovoyireformi-dumka-pravozahisnika/>
8. «Чому монополія адвокатури може зневажати права українців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravoconsult.com.ua/chomu-monopoliya-advokaturi-mozhe-znevazhati-prava-ukrayintsiv/>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/advokatska-monopoliya-avtomatichno-ne-nastane.html>.
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Розділ XV. Перехідні положення.

Алиева А.В., Овсянникова О.А.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ОСНОВНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ВНЕДРЕНИЯ АДВОКАТСКОЙ МОНОПОЛИИ В УКРАИНЕ

Аннотация

В соответствии с изменениями действующего конституционного законодательства в сфере урегулирования основ правосудия была введена монополия адвокатуры на представительство интересов в суде. Это вызвало множество дискуссий, а также положительных отзывов. В статье исследованы проблемные аспекты внедрения адвокатской монополии. Рассматриваются основные преимущества, обусловленные законодательными нововведениями. Предоставляются предложения насчет введения адвокатской монополии в судах.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, монополия, адвокатская деятельность, законопроект.

Alyieva A.V., Ovsyannikova O.A.

Yaroslav Mudryi National Law University

THE MAIN ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INTRODUCING A LAWYER MONOPOLY IN UKRAINE

Summary

Changes in the current constitutional legislation in the area of settling the principles of the administration of justice were established by the monopoly of the Bar for representation in court. This caused a lot of discussions, as well as positive reviews. The article deals with the problem aspects of the introduction of a lawyer's monopoly. The main advantages of its implementation, which are caused by legislative innovations are considered. Proposals on the introduction of a lawyer's monopoly in courts are given.

Keywords: lawyer, advocacy, monopoly, lawyer's activity, draft law.